

Надія Шип,

д-р іст. наук, професор Київського національного торговельно-економічного університету

Актуальне науково-довідкове бібліографічне видання

(Рец. на кн.: «Схід і Південь України: час, простір, соціум (XVII – початок XXI ст.): матеріали до бібліографії»: у 2 т. Т. 2 / НАН України. Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Ін-т історії України. – К., 2016. – 944 с.)

Наукова громадськість отримала сучасний систематичний бібліографічний покажчик, у якому сконцентровано інформаційний ресурс документного, бібліографічного, історіографічного, науково-дослідного характеру з проблем Сходу і Півдня України. Видання здійснено в рамках реалізації масштабного наукового проекту «Схід і Південь України: час, простір, соціум», актуальність якого зумовлена історичними обставинами: окупацією Російською Федерацією Криму та кривавими подіями на Донбасі. Ситуація, що склалася, спонукала фахівців різного профілю вдатись до всебічного дослідження історії і сучасності згаданих українських територій, до з'ясування внутрішніх і зовнішніх чинників існуючих там проблем, до пошуку шляхів їх розв'язання.

Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського (НБУВ) оперативно відгукнулась на запит суспільства й видала спеціальний том бібліографії, котрий охоплює дослідження Півдня і Сходу України та Криму XVII – початку XXI ст. Ця ґрунтовна і велика за обсягом (майже тисяча сторінок) бібліографія є логічним продовженням теми спеціальної конференції «Дослідження Сходу і Півдня України в історичній ретроспективі: підсумки і проблеми», матеріали якої лягли в основу колективної монографії «Схід і Південь України: час, простір, соціум» (Київ, 2014)¹ та визначили основний зміст бібліографічного матеріалу, представленого у цьому науково-довідковому бібліографічному виданні.

Підготовку посібника здійснили співробітники НБУВ у тандемі з провідними вченими Інституту історії України НАН України, які брали участь в обговоренні концепції і методики відтворення

масштабного бібліографічного ресурсу. Довідник ґрунтується на фондах НБУВ, інших універсальних бібліотек України та зарубіжних країн, архіву Інституту історії України НАН України, електронних каталогах, ретроспективних бібліографічних покажчиків: «Літопис книг» (1924–2015 р.), «Історія України» (1968–1988; 1989–2014)² тощо. Укладачами були опрацьовані також ретроспективні бібліографічні покажчики, створені фахівцями НБУВ: «Україномовна книга, 1798–1923» (Т. 1–3, Київ, 2003 р.), «Книга в Україні, 1861–1917: матеріали до репертуару української книги» (Вип. 1–18, Київ, 1996–2014 рр.) та ін. Обсяг поданих у виданні джерел наукової інформації засвідчує проведену укладачами величезну за обсягом, копітку за характером роботи з їх пошуку, систематизації, більша частина яких описана *de visu*. У покажчику знайшли відображення соціально-економічна, політична історія, розвиток науково-освітньої, культурної сфери, що дає змогу глибоко і всебічно проаналізувати суспільні процеси Півдня і Сходу України, Криму, простежити тенденції, взаємозумовленість, схожості і відмінності у їх поступі, історичний зв'язок з іншими регіонами України.

Зазначені території не випадково виділені в окремий історико-географічний регіон, адже вони мають свою специфіку, зумовлену об'єктивними обставинами, вирізняються своєрідністю демографічних процесів, впливом зовнішніх чинників. Науково-бібліографічне видання орієнтує дослідника на комплексний підхід до вивчення всіх складових історичного розвитку цього регіону. Укладачі покажчика свідомі того, що поняття «Схід» і «Південь» України, етнографічні кордони цих тери-

¹ Схід і Південь України: час, простір, соціум : колект. монографія : у 2 т. / авт. кол. : Л. І. Буряк, Я. В. Верменич, В. А. Смолій (керівник) [та ін.]; відп. ред. В. А. Смолій; НАН України, Ін-т історії України. – Київ : Ін-т історії України НАН України, 2014. – 377 с. – (Серія наукових досліджень «Студії з регіональної історії»).

² Історія Української РСР : наук.-допом. покажчик літ-ри за [1968–1988 роки] / М-во культури УРСР, Держ. іст. б-ка УРСР. – Київ, 1971–1989; Історія України : наук.- допом. бібліогр. покажчик за [1989–2014 роки] / НАН України. Ін-т історії України; Нац. іст. б-ка України. – Київ, 1990–2015.

торіально-географічних одиниць є дискусійними. Разом з тим, до покажчика включено (за сучасним адміністративним поділом), крім видань, присвячених Донецькій, Луганській, Миколаївській, Одеській, Херсонській областям і Криму, ще й праці про Дніпропетровську і Запорізьку області, які безпосередньо не належать до цього регіону. Тому радимо майбутнім дослідникам і тим, хто цікавиться даними проблемами, скористатися спеціальними працями з регіоналістики, відображеними у покажчику. Для орієнтації назвемо кілька прізвищ авторів, які досліджують теоретико-методологічні проблеми регіональної історії та історіографії: В. Брехуненко, Я. Верменич, Я. Калакура, Куромія Хіроакі (Гіроакі), П.-Р. Магочій, О. Удод, Р. Шиян та ін.

В узагальненому визначенні «регіон» – цілісна структура на певній географічній території (часто з окресленим адміністративним кордоном), яка відрізняється характерними історичними, економічними, політичними, мовно-культурними, психологічними, ментальними ознаками від інших територіально-географічних одиниць.

Методологічне обґрунтування характеру і змісту покажчика подано у вступній статті члена-кореспондента Національної академії педагогічних наук України О. Удода «Регіональна конфігурація української історіографії: пошуки наукової моделі розуміння вітчизняної історії». В ній порушуються гострі, можна сказати, доленосні питання для України. Вони екстраполюються автором на наукову сферу – сферу, яка створює науково-теоретичний підмурок для вироблення адекватних практичних дій, стратегії розвитку держави в умовах глобалізаційних викликів, особливо у зв'язку з виром подій 2013–2014 рр, з порушенням територіальної цілісності України Російською Федерацією, яке триває до теперішнього часу.

Праця, що рецензується, має науково обґрунтовану структуру, згідно з якою систематизацію бібліографічних записів здійснено за хронологічним, галузевим, проблемно-тематичним і географічним принципами. Матеріал скомпонований в 11 розділах: Історія; Краєзнавство; Історична географія та картографія; Демографічні процеси, колонізація, міграція; Етнографія; Національна політика та етнонаціональні процеси; Економічний та соціальний розвиток; Державний устрій та суспільний лад; Наука, освіта; Культура; Релігійне життя. Виокремлені розділи поділені на підрозділи, де спочатку зазначені «Загальні праці», далі – за хронологією: XVII–XVIII ст.; XIX

– початок ХХ ст.; «Радянська доба (1921–1991 рр.»; «Роки незалежності» (1991–2015)). Наприклад, розділ п'ятий «Національна політика та етнонаціональні відносини» має підрозділи: «Загальні праці»; «Міжетнічні взаємини»; «Національні меншини», в яких матеріал згрупований в алфавітному порядку. У деяких підрозділах виділено тематичні рубрики. У дев'ятому розділі «Культура» виокремлено підрозділи: «Загальні праці»; «Пам'яткознавство»; «Музеї»; «Бібліотечна справа»; «Мова»; «Література»; «Фольклор»; «Друк. Книгознавство»; «Періодична преса»; «Мистецтво». Публікації в останньому підрозділі, наприклад, систематизовані за рубриками: «Образотворче мистецтво»; «Архітектура та містобудування»; «Декоративно-прикладне мистецтво»; «Музика і театр». Така побудова матеріалу є зручною для користувачів, оскільки дає змогу вести пошук потрібної інформації, не витрачаючи багато часу, адже змістовна частина подана за схемою: спочатку зазначені загальні праці, а у подальшому – за територіальним принципом.

Крім того, покажчик має довідкову частину з відповідними рубриками: енциклопедії; адміністративно-територіальні довідники; статистичні довідники; пам'ятні, адресні, довідкові книги та календарі; біографічні довідники; архівні довідники. Поряд з вихідними даними, укладачі подають супровідну анотацію, а бібліографічний опис при потребі доповнюється фактичними уточнювальними відомостями. У більшості випадків користувачам надається практична бібліографічна допомога: по можливості, зазначаються шифри описаних джерел. Видання містить також іменний покажчик, який персоніфікує всю багатогранну дослідницьку, перекладацьку, редакторську, бібліографічну працю, відбиту у джерелах з історії, географії, етнографії, соціально-економічного і культурного розвитку історико-географічного південно-східного регіону України та Криму.

Велику цінність для користувачів становить біобібліографічний додаток, де наведено узагальнені відомості про дослідників історії і культури згаданих територій. У ньому названо шістьдесят осіб від В. Б. Антоновича до Д. І. Яворницького із зазначенням коротких біографічних даних, характеристикою наукового доробку та бібліографією праць.

Видання покажчика є вкрай актуальним, оскільки в науковому середовищі і суспільстві загалом артикулюється чимало дискусійних проблем, які

потребують фахового розв'язання і наближення до істини. Зокрема, мова йде про трагічні сторінки вітчизняної історії 20–30-х років ХХ ст. Варіативність підходів до висвітлення проблем простежується за назвами праць, в яких до подій 1932–1933 рр. паралельно вживаються поняття «голод», «голодомор», «геноцид», «голодомор-геноцид», хоча вони не є синонімами, а несуть у собі політичну оцінку. Їх об'єднує однозначне засудження злочинних дій комуністичного тоталітарного режиму. На підтвердження сказаного назвемо кілька позицій покажчика: № 666, 672, 673, 674, 675, 678, 684, 694, 735, 736 та ін. Також широко відбита тема політичних репресій на материковій частині України та в Криму, що розкриває антилюдську суть тоталітарних механізмів управління.

Предметом історіософського аналізу є також Україна у Другій світовій війні 1939–1945 рр. Нові документи, нові погляди відбито у дослідженнях: В. Гриневич «Неприборкане різноголосся: Друга світова війна і суспільно-політичні настрої в Україні. 1939 – червень 1941 рр.» (поз. 796); «Діяльність ОУН та УПА на території Центрально-Східної та Південної України» (поз. 798); «Україна в Другій світовій війні: погляд з ХХІ ст.: історичні нариси: у 2 кн.» (поз. 817); «Книги Пам'яті»; «Книги Скорботи». Своїм змістом вони охоплюють не лише великі міста, а й окремі населені пункти. Це своєрідний мартиролог мучеників тоталітарної влади. Такі «Книги» є не лише свідченням виконання наукового обов'язку, даниною пам'яті про загиблих, а й застереженням для політиків від застосування будь-яких антигуманних репресивних засобів до громадян.

Враховуючи високий фаховий рівень підготовки довідника, є всі підстави констатувати: зроблено перший вдалий крок у бібліографічному опрацюванні важливої наукової проблеми, яка має не лише теоретичне, а й практичне значення в якості путівника як для науковців, котрі професійно цікавляться історією, політикою, демографією, етнографією, культурою, так і для державних службовців, керівників різних рівнів влади, покликаних розробляти внутрішню, зокрема регіональну, і зовнішню політику держави, вести пошук шляхів розв'язання гострих проблем сьогодення. Тому хотілося б, щоб не лише наукова громадськість, а й державні діячі звернули увагу на високу інфор-

маційну цінність цього надзвичайно змістовного видання, де в широкій ретроспективі представлена багатоаспектна бібліографія. У ній відбита регіональна конфігурація української історії та історіографії, зафіксовані історичні реалії, що зумовлюють сприйняття південно-східного регіону України та Криму невід'ємною частиною України. Покажчик відповідає всім критеріям наукового видання і слугуватиме надійним посібником для подальшого розгортання роботи зі створення узагальнюючих історичних, історіографічних і бібліографічних праць як регіонального, так і загальноукраїнського рівнів.

Безсумнівно, ця ґрунтовна праця увійде до переліку кращих інформаційно-довідкових видань України. Колектив укладачів виконав суспільне замовлення сумлінно і якісно, озброївши вчених, а також усіх, хто виявляє інтерес до історії і політики України, комплексною бібліографією. За це ініціатори її створення, виконавці та керівництво НБУВ заслуговують подяки.

Шкода, що регіоналістика в незалежній Україні розвивалася дещо повільно і лише останнім часом набуває визначення як окремих напрям наукових досліджень. Сталося це лише тоді, коли історичні реалії підштовхнули до необхідності її врахування у теорії та практиці державотворення в Україні.

На жаль, до наукового довідника не включені статті з журналів, збірників, дисертації, автореферати, персональні бібліографічні покажчики. Маємо надію, що робота з їх комплексного бібліографічного опрацювання у перспективі завершиться не менш презентабельним систематичним покажчиком. Наразі потребують науково обґрунтованої інтерпретації поняття «Схід» та «Південь» України, вони повинні стати предметом спеціальних досліджень істориків, географів, етнографів, соціологів, культурологів. Набуває актуальності також необхідність комплексного вивчення на міждисциплінарному рівні світоглядно-цивілізаційних орієнтирів мешканців цих регіонів, методологічного супроводу наукових досліджень.

Електронна версія довідника представлена в «Науковій електронній бібліотеці» на веб-порталі НБУВ: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/E_LIB/EIF0000072; веб-порталі Інституту історії України НАН України: (<http://history.org.ua>).